

PIRMIEJI XIX a. EMIGRACINĖS SPAUDOS PAMINKLAI: PARYŽIUJE IŠĖJUSIOS KIPRIJONO JUOZAPO ZABIČIO-NEZABITAUSKIO KNYGELĖS

AUŠRA NAVICKIENĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ausra.navickiene@kf.vu.lt

Pirmaisiais XIX a. lietuvių emigrantų leidiniais galima vadinti ketvirtajame dešimtmetyje Prancūzijoje išspausdintas dvi lietuviškas brošiūras: prancūzų filosofo Hugues Félicité Robertos de Lamennais knygos Tikinčiojo žodžiai (Paroles d'un croyant, Paris, 1834) ištraukų ir poeto Adomo Mickevičiaus Lenkų tautos ir piligrimystės knygos (Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego, Paryż, 1832) ištraukų lietuviškus vertimus. Šių unikalų spaudos paveldo paminklų istoriografija apima kelis amžius, tačiau iki šiol nesutariama, kada leidiniai pasirodė, kur jie buvo išspausdinti, kaip paaiškinti jų leidybinio apipavidalinimo savitumus. Straipsnyje atskleidžiama jų tyrimų genezė ir raida, struktūruojant istoriografinius šaltinius, parodant tyrimų sąsajas, tikslinant nuomones ir faktografines detales, formuojant apibendrinimus. Nagrinėjama minėtų lietuviškų emigracinės spaudos paminklų leidybos istorija, į mokslinę apyvar-tą įtraukiant naujus duomenis, pasiektus kaimyninės šalies – Lenkijos knygotyrintinkų, faktus, sukauptus iš to meto korespondencijos ir pačių leidinių nagrinėjimo de visu, įtvirtinant naujas įžvalgas ir formuluojant tolesnes tyrimų kryptis.

Reikšminiai žodžiai: XIX a. knygos istorija, emigracinė spauda, Hugues Félicité Robertos de Lamennais, Adomas Mickevičius, Kiprijonas Juozapas Zabitis-Nezabitauskis

Emigracinė spauda yra išskirtinis XIX a. pirmosios pusės lietuviškos knygos istorijos reiškiny. Knygos, kurios buvo parengtos ir išspausdintos lietuvių emigrantų už etnografinės Lietuvos ribų, sudaro nedidelę visų 1795–1864 metais pasirodžiusių lietuviškų spaudinių dalį, tačiau jos yra tiek retumu, tiek turinio, taip pat rengimo, leidybos, gamybos ir platinimo savitumais pasižyminti

lietuviškos spaudos paveldo dalis. Pirmaisiais emigrantų leidiniais galima vadinti XIX a. ketvirtajame dešimtmetyje Prancūzijoje išspausdintas dvi lietuviškas brošiūras: prancūzų filosofo Hugues Félicité Robertos de Lamennais knygos *Tikinčiojo žodžiai* (*Paroles d'un croyant*, Paris, 1834) ištraukų ir poeto Adomo Mickevičiaus *Lenkų tautos ir piligrimystės knygos* (*Księgi narodu polskiego i*

pielgrzymstwa polskiego, Paryž, 1832) ištraukų lietuviškus vertimus. Šiandien vieninteliai šių dviejų spaudinių egzemplioriai yra saugomi Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje¹. Iš pažiūros tai yra vos keliolikos puslapių apimties, nedidelio formato, dailiu šriftu išspausdinti, tvarkingai sumaketuoti ir iliustruoti smulkūs leidiniai, neturintys viršelio, be autoriaus, leidimo metų ir leidimo vietos. Ir nors jau daugiau kaip pusantro šimto metų lenkų ir lietuvių tyrėjai bando nutraukti jų paslapties šydą, iki šiol nepriėjo prie vienos nuomonės, kada leidiniai pasirodė, kur jie buvo išspausdinti (žr. lentelę), kaip paaiškinti jų leidybinio apipavidalinimo savitumus.

Pirmasis apie tokių lietuviškų spaudinių egzistavimą savo bibliografijoje žinių pateikė lenkų bibliografas Karolis Estreicheris. 1874 m. išleistame *XIX amžiaus lenkų bibliografijos (Bibliografia polska XIX stulecia)* antrajame tome jis *de visu* aprašė H. F. R. de Lamennais leidinio *Tikinčiojo žodžiai (Paroles d'un croyant)* ištraukų lietuvišką vertimą – *I. Wedraunikas. II. Jaunas koriotojas. III. Hymn*² – ir taip pat A. Micke-

vičiaus „Pilgrimystės maldos“ („Modlitwy pielgrzymiska“) ir „Pilgrimystės litanijos“ („Litanii pielgrzymskiej“) lietuviškus vertimus *Litania pakielawinga. Malda pakielawinga* (pastarųjų kūrinių liū A. Mickevičiui nepriskyrė³). A. Mickevičiaus lietuvišką vertimą jis dar kartą užregistravo trečiajame bibliografijos tome prie poeto veikalo *Lenkų tautos ir piligrimystės knygos (Ksiegi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego)*, išleisto Paryžiuje 1832 m., pažymėdamas, kad 1836 m. jo ištraukas lietuvių kalba Ludwikas Wilczyński išspausdino ant atskirų lapų kaip trumpalaikio naudojimo leidinį (*na ulotnych kartkach*) [8]. Tačiau minėdamas tokių leidinių autorius rėmėsi ne išlikusiu egzemplioriumi, o tik jam vienam žinomais rašytiniais ar žodiniais šaltiniais. K. Estreicherio pateiktos bibliografinės žinios tapo svarbia informacija vėlesniems tyrėjams, tarp kurių lenkų autorius daugiausia domino A. Mickevičiaus kūrinių perspaudai. Poeto *Lenkų tautos ir piligrimystės knygų* vertimus į lietuvių kalbą savo darbuose minėjo Stanisławas Pigońis [25] (šio autoriaus monografinis tyrimas apie A. Mickevičiaus kūrybą buvo paskelbtas dar 1911 m.), XX a.

¹ Lenkijos mokslų akademijos biblioteka Krokuvoje, signatūros: 136177; 136178. Lietuvoje yra minėtų leidinių kopijos. Fotografijos būdu pagamintos kopijos saugomos Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje (LKLI-33396; LKLI-33397) ir Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje (MAB-LK-19/862; MAB-LK-19/861), kuri šiais metais įsigijo dar ir elektroninę leidinių kopiją.

² K. Estreicherio bibliografijoje *Bibliografia polska XIX stulecia* prie Lamennais Hugo Felicyan leidinių yra įrašas: I. Wedraunikas. II. Jaunas koriotojas. III. Hymn. Paryž, 183?, w 32ce,

str. 15 ++ [8, 546]. (Du pliusai reiškia, kad leidinio egzempliorius buvo saugomas Mokslo draugijos bibliotekoje Krokuvoje, dabar – Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje.)

³ K. Esreicherio bibliografijoje *Bibliografia polska XIX stulecia* yra įrašas: Litanija – pakielawinga (po litewsku). Paryž, 183?, w 32ce, str. 7 ++ [8, 613]. (Du pliusai reiškia, kad leidinio egzempliorius buvo saugomas Mokslo draugijos bibliotekoje Krokuvoje, dabar – Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje.)

136178 II

30.

Lamenn 136178
I.
3 rozdziałki
Croyant

WENDRAUNIKAS.

Jeja bładzi par swietu Wendraunikas.
Tegul Diewas neaplečdzia ir wadzaja jo pedams.

Waykszczaion tarp Żmonies, regieja
anis mani, ir asz ant jos regiejou, bet
mes ne susipažynam.

Wendraunikas wisadas ira wienas.—
Uźmatis ant saula sedima kayp du-
mas wirszau kioniu iszguldiatas ant ligu-
ma, regiedamas kalbejon sau: szczastli-
was tas, kotras grizunt wakara, sava
namos runda ugui pri kotram atsiłsi
tarp sawa družinas. 2.

Estri XIX, II, 546.

Nelegaliai Paryžuje išspausdintos lietuviškos brošiūros su H. F. R. de Lamennais knygos *Tikinciojo žodžiai (Paroles d'un croyant, Paris, 1834)* ištraukomis pirmasis puslapis

LENTELĖ. Lietuviškų leidinių H. F. R. de Lamennais *I. Wedraunikas*. II. *Jaunas kortojas*. III. *Hymn* ir A. Mickevičiaus *Litania pakielawinga*. *Makda pakielawinga* aprašai bibliografiniuose leidiniuose

Eil. nr.	Bibliografinis šaltinis	Bibliografiniame įrašė nurodytas					Leidimo metai	Leidimo vieta	Leidimo metai	Leidimo dejas	Leidimo apimtis	Įrašas padarytas remiantis bibliografiniais šaltiniais ar leidinių tyrimu <i>de visu</i>
		Leidinio autorius, vertėjas	Leidinio pavadinimas	Leidimo metai	Leidimo vieta	Leidimo metai						
1.	ESTREICHER, K. <i>Bibliografija polska XIX stulecia</i> . Kraków, 1874, t. 2, p. 546	Lamennais Hugo Felicyan	I. Wedraunikas. II. Jaunas kortojas. III. Hymn	Paryž	183?	183?	Paryž	183?	str. 15	Aprašyta <i>de visu</i>	Įrašas padarytas remiantis bibliografiniais šaltiniais ar leidinių tyrimu <i>de visu</i>	
2.	ESTREICHER, K. <i>Bibliografija polska XIX stulecia</i> . Kraków, 1874, t. 2, p. 613	Litanija – pakielawinga		Paryž	183?			str. 7	Aprašyta <i>de visu</i>			
3.	ESTREICHER, K. <i>Bibliografija polska XIX stulec</i> . Kraków, 1876, t. 3, p. 113	Adam Mickiewicz	<i>Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego</i> . Wyjątki po litewsku przez Ludwika Wilezyńskiego drukowano na ulomnych karkach w r. 1836		1836		Ludwik Wilczyński					
4.	BALTRAMAITIS, S. <i>Синюк литовских и опроче-нпуекаих книг, издаваемых с 1553 по 1903 год</i> . Санкт-Петербург, 1904, įrašas 300	Lamennais, Hugo F. R.	I. Wedraunikas. II. Jaunas kortojas. III. Hymn	Paryž	183?			15 crp.	Aprašyta remiantis K. Estreicherio bibliografija			
5.	BALTRAMAITIS, S. <i>Синюк литовских и опроче-нпуекаих книг, издаваемых с 1553 по 1903 год</i> . Санкт-Петербург, 1904, įrašas 301	Litanija – pakielawinga		Paryž	183?			7 crp.	Aprašyta remiantis K. Estreicherio bibliografija			
6.	BIRŽIŠKA, V. <i>Lietuvių bibliografija. D. 2. 1800–1864 metai</i> . Kaunas, 1926, įrašas 648	Hugo F. R. Lamennais – Ciprionas Nezabitauskas [įrašo anotacijoje nurodoma: <i>bene tus Cipriono Nezabitausko vertimas</i>]	I. Wedraunikas. II. Jaunas kortojas. III. Hymnas	Paris	1833			15	Aprašyta remiantis S. Baltramaičio bibliografija			
7.	BIRŽIŠKA, V. <i>Lietuvių bibliografija. D. 2. 1800–1864 metai</i> . Kaunas, 1926, įrašas 683	Adam Mickiewicz [įrašo anotacijoje nurodoma: <i>versita bene C. Nezabitausko</i>]	Ištraukos iš <i>Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego</i>	Paryž	1836		Spausdinta atskiruose lapuose Ludviko Viltiński			Aprašyta remiantis S. Baltramaičio bibliografija ir kitais bibliografiniais darbais		

8.	BIRŽIŠKA, V. <i>Lietuvių bibliografija. D. 2. 1800–1864 metai</i> . Kaunas, 1926, įrašas 687	Adam Mickiewicz [rašo anotacijoje nurodoma: <i>versta bene C. Nezabitauskiu</i>]	Ištraukos iš <i>Księgi narodu</i>	Paryžs, druk Pinard	(apie 1836)	Aprašyta remiantis Stolarewiczius <i>Bibliogr. pism Mickiewicza</i>
9.	BIRŽIŠKA, V. <i>Lietuvių bibliografija. D. 2. 1800–1864 metai</i> . Kaunas, 1926, įrašas 686	Adam Mickiewicz [rašo anotacijoje nurodoma: <i>versta bene C. Nezabitauskiu</i>]	Litaniaj Pakelavinga.	Paris	(apie 1836)	Aprašyta remiantis S. Baltramaičio bibliografija ir kitais bibliografiniais darbais
10.	BIRŽIŠKA, V. <i>Lietuvių bibliografijos antrosios dalies (1800–1864) tretieji papildymai</i> . Kaunas, 1939, įrašas 648	H. F. R. Lammenais – C. Nezabitauskis	Wendraunikas		1833 (?)	
11.	BIRŽIŠKA, V. <i>Aleksandrų: senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos</i> . Antrasis leidimas. D. 2. Vilnius, 1990, p. 369	F. Lamennais [rašo anotacijoje nurodoma: <i>greičiausiai vertė Zabitis, nors čia vertėjas visai nėra nurodytas.</i>]	Wendraunikas, Kovotojas, Himnas	Paryžiuje	b. m. (apie 1833–1836)	15 p.
12.	BIRŽIŠKA, V. <i>Aleksandrų: senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos</i> . Antrasis leidimas. D. 2. Vilnius, 1990, p. 369	Adomas Mickevičius [rašo anotacijoje nurodoma: <i>greičiausiai vertė Zabitis.</i>]	Litaniaj Pakielavinga	Paryžiuje	b. m. (apie 1836)	9 p.
13.	Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. <i>Knygos lietuvių kalba. T. I: 1547–1861</i> . Vilnius, 1969, įrašas 823	Lamenė, Hugo Felisité Roberas de. [rašo anotacijoje nurodoma: <i>vertėju laikomas K. J. Nezabitauskis.</i>]	I. Vendraunikas. II. Jaunas koriotojas. III. Hymn	[Paryžius, A. Pina-ro sp.]	[apie 1835]	Aprašyta pagal forokopiją ir bibliografinius šaltinius
14.	Lietuvos TSR bibliografija. <i>Knygos lietuvių kalba. Serija A. T. I: 1547–1861</i> . Vilnius, 1969, įrašas 824	Mickevičius, Adomas [rašo anotacijoje nurodoma: <i>spėjama, kad knyga vertės jos leidėjas L. Vilčinskis, bet veikiausiai tai yra K. J. Nezabitauskio darbas.</i>]	Litaniaj pakielavinga. [Malda pakielavinga]	[Paryžius, A. Pina-ro sp.]	[apie 1836]	Aprašyta pagal forokopiją ir bibliografinius šaltinius

viduryje studiją apie A. Mickevičiaus kūrinių nelegalią leidybą išspausdino Józefas Mayeris. Susipažinęs su Krokuvoje saugomomis lietuviškoms knygelėmis *de visu*, J. Mayeris panaudojo poligrafinį metodą, leidusį jam patikslinti K. Estreicherio bibliografijos klaidas ir jų nulemtas vėlesnių tyrėjų istoriografines nuostatas. Savo tyrimo rezultatus pirmą kartą jis paskelbė A. Mickevičiui skirtoje konferencijoje Katovicuose, po konferencijos išspausdino knygoje *Adomas Mickevičius. Silezijos mokslinės konferencijos, skirtos Mickevičiui, medžiaga (Adam Mickiewicz: materiały Śląskiej sesji mickiewiczowskiej)*, o 1958 m. išleido ir savarankišku atspaudu [24]. (Ši studija iki šiol nebuvo nežinoma lietuvių bibliografams ir knygotyrininkams, nors ją galima vertinti kaip išsamiausią lenkų autorių atliktą Mickevičiaus „Piligrimo maldos“ („Modlitwy pielgrzymy“) ir „Piligrimystės litanijos“ („Litanii pielgrzymskiej“) nelegalios leidybos tyrimą.)

Taigi lenkų autorius lietuviškos brošiūrėlės daugiausia domino kaip A. Mickevičiaus kūrinių vertimų leidiniai, o jau XX a. pradžioje lietuvių tyrėjams ypač svarbus tapo jų vertėjo į lietuvių kalbą klausimas. Pirmą kartą lietuviškų knygų bibliografijoje aptariamus lietuviškus leidinėlius paminėjo Silvestras Baltramaitis [28]. Rengdamas antrąjį lietuviškų ir senųjų prūsiškų knygų sąrašo leidimą S. Baltramaitis pakartojo K. Estreicherio skelbtas žinias pagal chronologinį principą parengtoje savo bibliografijoje *Wedrauniko* ir *Litanijos – pakielawingos* leidinius priskirdamas prie 1833 metų leidinių. Deja, autorius nepatikslino jų

leidimo metų, nes aprašuose liko tokia pati data kaip ir K. Estreicherio bibliografijoje – XIX a. trečiasis dešimtmetis.

Lietuviškų publikacijų apie šias knygeles padaugėjo po 1909 m., kai Juozas Gabrys-Paršaitis Paryžiuje, Lenkų knygyno rankraštyne, surado lietuvių kunigo Kiprijono Juozapo Zabičio-Nezabitauskio rankraščių pluoštą ir apie savo radinį paskelbė tiek išeivių spaudoje [9; 11; 12], tiek pranešė Lietuvių mokslo draugijai Vilniuje. Netrukus po J. Gabrio publikacijos Vilniaus ir išeivių periodiniuose leidiniuose „Lietuvos žinios“, „Tėvynė“ ir „Lietuva“ pasirodė Augustino Janulaičio [14], Jono Basanavičiaus [1] ir to paties J. Gabrio-Paršaičio [10] trumpi biografiniai straipsneliai, kurie XIX a. lietuvių literatų būrį papildė nauju autoriumi – emigracijoje plačiau atsiskleidusiu poetu Kiprijonu Juozapu Zabičiu-Nezabitauskiu. (Šis kunigas iš Veliuonos po 1831 m. sukilimo emigravo į Vakarų ir tapo produktyviausiu trečiojo dešimtmečio lietuvių rašytoju.) Pirmosios nepriklausomybės metais K. J. Zabičio-Nezabitauskio asmenybę, jo kūrybą emigracijoje ir Prancūzijoje išspausdintus lietuviškus kūrinius nagrinėjo keli tyrėjai: istorikas A. Janulaitis dar 1929 m. periodinėje spaudoje, o 1931 m. ir atskiru leidiniu paskelbė iki šiol išsamiausią biografinį veikalą apie Zabitį kaip rašytoją ir politikos veikėją [15; 16]; istorikas Vincas Maciūnas „Mūsų senovėje“ perspausdino Prancūzijoje išleistus K. J. Zabičio-Nezabitauskio lietuviškus kūrinius [23], o 1940 m. išspausdino kelis K. J. Zabičio-Nezabitauskio brolio Kajetono Roko laiškus [22]; bibliografas ir

knygotyrininkas Vaclavas Biržiška *Lietuvių bibliografijoje* užfiksavo nagrinėjamus lietuviškus spaudinius [3; 4], jų vertėju įvardijo K. J. Nezabitauskį ir patikslino leidimo metus, taip pat išnagrinėjo juos kaip XIX a. leidybos faktą ir lietuviškos knygos repertuaro sudedamąją dalį, o apibendrinimus paskelbė savo knygos istorijos darbuose [5; 6] bei vėliau išspausdintame biobibliografiniame veikale *Aleksandrynas* [18; 19]. V. Biržiškos pateiktais apibendrinimais rėmėsi jau sovietmečiu rengtų lietuvių nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos tomų autoriai, pateikdami savo samprotavimų brošiūrėlių leidybos klausimais [20]. Taigi šandien lietuviai bibliografai sutaria tik dėl leidinių vertėjo. Todėl remiantis lenkų emigracinės spaudos tyrinėjimais, išlikusių pačių knygų tyrimu *de visu*, emigrantų korespondencija bei kitais šaltiniais straipsnyje bus dar kartą sugrįžta prie minėtų lietuviškų emigracinės spaudos paminklų leidybos istorijos nagrinėjimo, bandant patvirtinti ar patikslinti lietuviškos knygos istoriografijoje nusistovėjusias nuostatas ir papildyti jas naujomis įžvalgomis.

Straipsnis atsirado palankiai susidėjus kelioms aplinkybėms. Viena aplinkybė – tai autorės stažuotės Lenkijoje. 1994 m. lankantis Krokuvoje pirmą kartą teko pavarstyti K. J. Zabičio-Nezabitausko Paryžiaus leidinį, o 2007 m. birželį, stažuojantis Vroclavo universitete, pavyko nuodugniau pastudijuoti tiek jau atliktus emigracinės spaudos tyrimus, tiek *de visu* patyrinėti įvairiakalbius XIX a. trečiojo dešimtmečio buvusios Abiejų Tautų Respublikos (Lenkijos

ir Lietuvos Valstybės) emigrantų spaudinių egzempliorius. Kita svarbi aplinkybė buvo ta, kad 2007 m. pavasarį Lietuvos mokslų akademijos biblioteka įsigijo elektroninę šių unikalių lietuviškų leidinių kopiją, suteikiančią galimybių Lietuvos tyrėjams juos analizuoti tipografiniu metodu. Todėl nuoširdžiai dėkoju tiek Vilniaus universitetui, tiek Lenkijos J. Mianowskio fondui, tiek Lietuvos mokslų akademijos bibliotekai už paramą, leidusią sugrįžti prie šių leidinių istorijos tyrimų.

Nekelia abejonių literatūroje įsitvirtinęs faktas, kad svarbiausia nagrinėjamų leidinių atsiradimo aplinkybė – lenkų literatūroje vadinamoji Didžioji politinė emigracija [27], vykusi po lapkričio sukilimo 1830–1831 metais. Daugybė pralaimėjusių kovą lietuvių ir lenkų sukilėlių turėjo ieškoti prieglobsčio už Rusijos imperijai priklausančių etnografinės Lietuvos ir Lenkijos žemių, taip atsidūrė Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje, Belgijoje, Šveicarijoje, Alžyre ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Pirmosios nepriklausomybės laikų istoriko A. Janulaičio duomenimis, du trečdaliai emigrantų tuomet įsikūrė Prancūzijoje. Tarp jų buvo caro amnestijos nepatyrę sukilimo vadai, daug jo dalyvių, bajorijos, politikų, menininkų ir rašytojų. Tarp kariškių dominavo lenkai, o lietuvių daugiau buvo tarp civilių [16, 30–36]. Vienas iš svarbiausių emigrantų telkimosi centrų buvo Paryžius ir jo provincijos, kur aktyviausiai organizavosi ir plėtojosi didžiosios emigracijos gyvenimas. Čia ėjo žurnalai, veikė partijos, buvo kuriamos programos. Spauda tapo svarbia

ir politinės kovos, ir dvasinio išgyvenimo priemone. Emigrantų leidybinį repertuarą sudarė grožinė literatūra, istoriniai ir istoriniai-literatūriniai veikalai, daugiausia – įvairių politinių kryptių publicistika. Vieni iš populiariausių rašytojų tarp emigrantų buvo poetas A. Mickevičius ir filosofas H. F. R. de Lamennais⁴.

A. Mickevičiaus (1798–1855) kaip politinio emigranto gyvenimas prasidėjo 1832 m. ir dar tais pačiais metais jis parašė (per du su puse mėnesio, nuo 1832 m. rugsėjo iki lapkričio vidurio) garsiąsias *Lenkų tautos ir piligrimystės knygas* (*Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*) (toliau *Knygos* – A. N.). Tai buvo kartu ir poema, ir politinė brošiūra. *Knygų* autorius savo kūrinį skyrė kolonijose uždarytiems kariam emigrantams, jau netenkantiems vilties ir

neturintiems normalaus gyvenimo. *Knygos* tarp išeivių buvo populiareesnės ir už poemą *Vėlinės*, ir už žurnalo „Lenkų piligrimas“ („Pielgrzym Polski“) publicistiką. Jos derinosi prie visos Europos laisvės idealų, ypač tuomet populiaraus kunigo H. F. R. de Lamennais (1782–1854) krikščioniškojo socializmo. Pats H. F. R. de Lamennais buvo didelis A. Mickevičiaus *Lenkų tautos ir piligrimystės knygų* (*Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*) entuziastas, jis pritarė jose skelbiamam laisvės polėkiui, svajonėms apie tėvynės laisvę ir Europos tautų konfederaciją, sukurtą Lenkijos ir Lietuvos idealios unijos pavyzdžiu⁵. A. Mickevičiaus politinės nuostatos, tikėjimas katalikybe buvo artima paties H. F. R. de Lamennais svajonėms apie tobulą krikščioniškąją visuomenę ir įsivaizduojamus būdus jai sukurti. 1833 m. pasmerktas popiežiaus už liberalias pažiūras, H. F. R. de Lamennais atsidėjo visuomeninei veiklai. Tuomet gimė jo *Tikinčiojo žodžiai* (*Paroles d'un croyant*), kurioje buvo išdėstyta didelio to meto visuomenės pritarimo sulaukusi krikščioniškojo socializmo teorija. Knyga buvo tarsi

⁴ H. F. R. de Lamennais – prancūzų rašytojas, filosofas, teologas ir visuomenės veikėjas. 1816 m. jis buvo išventintas kunigu ir iki 1834 m. karštai gynė krikščionybę nuo indifereentiškumo ir laisvamanybės. Vėliau jo pažiūros pakito, tikėjimą bandant derinti su liberalizmu. H. F. R. de Lamennais ragino Bažnyčią atskirti nuo valstybės, nutraukti konkordatą su Šventuoju sostu ir suartėti su visais tikinčiaisiais. 1832 m. popiežius Grigalius XVI pasmerkė tokias mintis, tačiau 1834 m. Lamennais paskelbė savo ugingus *Tikinčiojo žodžius* (*Paroles d'un croyant*), kuriuose propagavo krikščioniškąją demokratiją, socialinę lygybę, derinamą su pamaldumu ir pasitikėjimu Dievu [KUZMICKAS, Bronislovas. De Lamennais Hugues Felicité Robert. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2007, t. XI, p. 480]. H. F. R. de Lamennais pažiūros turėjo įtakos to meto lietuvių šviesuoliams, kurie po 1831 m. sukilimo buvo atsidūrę Prancūzijoje.

⁵ 1833 m. rengiant *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* antrąją laidą prancūzų kalba, savo susizavėjimą ir pritarimą poeto mintims jis išreiškė prie vertimo pridėdamas sukurtą eilėraščių pavadinimu „Himnas“. Minėto prancūziškojo vertimo leidinio įžangoje buvo rašoma: *Lenkija yra visų slopinamų vilčių pakelės kryžius ir pavyzdys. Kad jos kančios lemia būsimąją laisvės erą, tikime iš visos širdies, nes jau iš tiesų metas baigti epochą, kurioje gyvename, kuri kada nors atrodys tikra despotizmo mitologija* [21, 111].

Šventojo Rašto stiliumi parašytas pamokslas, kuris įtikinamai ir poetiškai nagrinėjo aktualius socialinius klausimus.

Lenkų tautos ir piligrimystės knygos (Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego) išėjo Paryžiuje 1832 m. gruodžio pradžioje. Netrukus jos buvo išverstos į vokiečių, prancūzų ir kitas kalbas. Bendras jų laidų skaičius įvairiomis kalbomis ketvirtajame dešimtmetyje skaičiuojamas dešimtimis. H. F. R. de Lamennais *Tikinčiojo žodžiai (Paroles d'un croyant)* buvo išspausdinti 1834 m. Tais pačiais metais Paryžiuje knyga buvo išversti į lenkų kalbą ir išleista du kartus. Buvo spausdinami ne tik minėtų knygų ištisiniai tekstai, bet ir ištraukos. Ypač daug kartų buvo išleista *Lenkų tautos ir piligrimystės knygų (Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego)* baigiamoji dalis – eilėraščiai „Piligrimo maldos“ („Modlitwy pielgrzymy“) ir „Piligrimystės litanija“ („Litania pielgrzymy“). Atskirti nuo *Knygų* visumos kūrinių tapo universalesni, įgijo savarankiškumo požymių, kuriuos jiems užtikrino maldos ir litanijos forma, skatinanti kūrinių sklaidą tarp mažiau išprususių visuomenės sluoksnių. Netrukus po 1832–1833 m. jie pradėti leisti nelegaliai, nenurodant ne tik autoriaus, bet ir leidimo vietos bei datos. Tuo metu pasirodė ir tokių jų laidų, kuriose minėti A. Mickevičiaus ir H. F. R. de Lamennais veikalai sudarė vieną leidinį, nors abu kūriniai turėjo savarankišką puslapių žymėjimą. Lenkų tyrėjų S. Pigońio ir J. Mayerio išaiškinti A. Mickevičiaus eilėraščių ir Lamennais *Tikinčiojo žodžių (Paroles d'un croyant)* nelegalios leidybos faktai skatina

kitaip pažvelgti į lietuviškuosius *Wendrauniko* ir *Litanios* leidimus.

Kada populiarijė A. Mickevičiaus ir H. F. R. de Lamennais tekstai buvo išversti į lietuvių kalbą, atsakyti sunku, kaip ir patikslinti datą, kada jie buvo išspausdinti. Nors ir žinomas kūrinių vertėjas, tačiau jo gyvenimo faktai tebėra skirtingai interpretuojami. Dalyvavimu sukilime apkaltintas, myriop nuteistas kunigas iš Veliunos K. J. Zabitis-Nezabitauskis (1779–1837) per Tilžę į Vakarų pasitraukė 1833 metais. Čia jis išgyveno ketverius metus ir mirė 1837 m. viduryje. Pirmasis biografinių žinių apie Kiprijoną pateikęs autorius buvo jo amžininkas Liudvikas Jucevičius. 1840 m. šis užbaigė rašyti veikalą *Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius*, kuris šiandien yra vienas iš nedaugelio XIX a. pirmosios pusės lietuvių bibliografijos, literatūros ir apskritai kultūros istorijos šaltinių. Deja, L. Jucevičiaus pateiktoje K. J. Nezabitauskio biografijoje [17, 102] neminimi jo kaip emigranto gyvenimo faktai, neminimi ir raštai, kurie buvo parengti emigracijoje Prancūzijoje. K. J. Zabičio-Nezabitauskio biografija domėjėsi J. Gabrys-Paršaitis ir juo sekdamas A. Janulaitis [10; 16, 23] teigia, kad 1833–1835 K. J. Zabitis-Nezabitauskis (1833 m. jis buvo 55 metų) buvo nuvykęs į Argentiną ir tik pasikui grįžo į Europą. Tačiau įtikinamesnis atrodo V. Biržiškis teiginys [19, 368], kad jis iš karto patraukė į Europą ir visus emigracijos metus praleido Prancūzijoje. (Patikimas šaltinis, padedantis patikslinti biografiją, yra K. J. Zabičio-Nezabitauskio laišakai, tačiau

nuo 1833 m. vidurio iki 1835 m. rašytų laiškų nėra išlikusių.) Tikrai žinoma, kad 1835 m. K. J. Zabitis-Nezabitauskis gyveno Strasbūre ir kunigavo, o nuo 1836 m. pradžios iki mirties dirbo emigrantų vaikams įkurtos mokyklos direktoriumi Nansi [26]. Emigracijoje ne vienas lietuvis prisiminė lietuvių kalbą. Šia kalba ne tik bendravo, bet ir raštus rengė: vieni ją vartojo savo jausmams išlieti eilėmis, kiti rašė laiškus ar užrašinėjo liaudies dainas, kurias daugelis dainavo. Žemaitis K. J. Zabitis-Nezabitauskis, lietuviškais raštais žinomas jau prieš sukilimą, matyt, visą tą laiką kūrė lietuviškai, nes išliko trys jo rankraščių pluoštai, apimantys kelis tūkstančius eilučių [12]. Pirmasis vadinas *Pranašiški de Lamennais žodžiai iš lenkų į lietuvių-žemaičių kalbą išversti 1834 metais (Słowa Wieszcze de Lamennego z Polskiego na język litewsko-żmudzki przełożone 1834 roku)*. Tai yra lietuviškas H. F. R. de Lamennais knygelės *Tikinčiojo žodžiai (Paroles d'un croyant)* vertimas. Tačiau K. J. Nezabitauskis vertė ne iš originalo, bet iš lenkiškojo knygelės vertimo, kurį atliko A. Jelowickis ir kuris 1834 m. buvo išspausdintas du kartus pavadinimu *Pranašiški žodžiai (Słowa Wieszcze)*. Lietuviškas tekstas gavo vardą *Žuodei Žmuogaws* (22 paragrafai, 42 p.). Antrasis – *Isguldimas Prieguliejimu Teisibiuos Diel Giminiun Swietuo <...> Miatuosia 1835 ysz Liežuwiuo Prancuzyszkuo pargulditos yr Drukarnieja N. N. Išpaustos*. Neaišku, kokio teksto tai yra vertimas (147 p., in 4°). Ir trečiasis – *Eilawimas Liežuwieja Lietuvyszkaiziamaitiszkas <...> Miatuosia 1835 m. sudietas*. Tai

yra 19 originalių eilėraščių rinkinys, dedikuotas A. Mickevičiui⁶ (XIII, 38 lap., in 4°). Trečiojo rankraščio yra išlikusios dvi redakcijos. Pirmojoje yra priedas: *liepos 17 d. 1836 m. nusiunčiau kopiją į Paryžių į rankas J. P. Budzevičiaus (J. P. Budzewicza) dėl įdavimo tautiečiui Mickevičiui, poetui*. Tuomet rankraštis greičiausiai neperduotas, nes po autoriaus mirties buvo surasta jo pataisyta ir perrašyta 1837 m. redakcija, kuri perduota Lenkų knygynui Paryžiuje.

Iš viso gausaus rankraštinio palikimo autoriui gyvam esant buvo išspausdintos tik jau minėtų H. F. R. de Lamennais ir A. Mickevičiaus kūrinių vertimų ištraukos. Iš H. F. R. de Lamennais knygos *Tikinčiojo žodžiai (Paroles d'un croyant)* buvo paskelbti 23, 36 ir 41 skirsniai, o A. Mickevičiaus *Litania pakielawinga. Małda pakielawinga* buvo knygos *Lenkų tautos ir piligrimystės knygos (Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego)* baigiamosios dalies eilėraščių „Pilgrimo maldos“ („Modlitwy pielgrzym“) ir „Pilgrimystės litanijos“ („Litani pielgrzymskiej“) vertimai, kurie lietuviškame

⁶ Apskritai lietuviams emigrantams A. Mickevičius buvo savas poetas, gerbiamas ir mylimas. Dėl įtakos su A. Mickevičiumi konkuruojantis Juliuszas Slovackis poetą vadino *lietuviškuoju dievu* [2, 99]. Aplink A. Mickevičių būrėsi Lietuvos patriotai, jiems poetas skaitė savo „Pono Tado“ eilutes, prasidedančias žodžiais *Lietuva, tėvyne mano*. K. J. Zabitis-Nezabitauskis taip pat buvo karštas A. Mickevičiaus gerbėjas. Kaip rodo rankraštis K. J. Zabičio-Nezabitauskio palikimas, tiek A. Mickevičiaus eilėlavimai, tiek H. F. R. de Lamennais filosofiniai rašiniai jam buvo patys artimiausi iš visos amžininkų kūrybos.

leidinyje buvo išspausdinti priešinga tvarka nei originale.

Abiejų lietuviškų spausdintų tekstų anonimiškumas, poligrafinio apipavidalinimo savitumai, iki šiol stebinantys tyrėjus, neatrodo keistai, jeigu juos įvertintume to meto nelegalios emigracinės spaudos požiūriu. Šiandien šis požiūris atrodo teisingiausias, nes lietuviškų knygielių panašumas į lenkiškuosius tokio tipo leidinius yra neabejotinas.

Nuo pat pirmųjų *Lenkų tautos ir piligrimystės knygų* (*Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*) leidimų joms buvo būdingas bevardiškumas. Pirmoji laida pasirodė be autoriaus pavardės, maldaknygės formato [25]. Pakartotinių laidų tokia leidinio forma išliko. Vėliau pasirodė *Knygų* baigiamosios dalies – „Piligrimo maldos“ („Modlitwy pielgrzymy“) ir „Piligrimystės litanijos“ („Litanii pielgrzymskiej“) nelegalūs leidiniai taip pat buvo mažo formato (32°), neturėjo antraštinio lapo ir plito neįrištais lapeliais (*ulotki*) [24, 6–13]. Lapeliai buvo spausdinami tūkstantiniais tiražais ir platinami ne tik tarp emigrantų Prancūzijoje, bet slapta gabenami į buvusios Lenkijos ir Lietuvos Valstybės žemes. (1833 metais policija Varšuvoje, taip pat Krokuvoje ir Lvove darė kratas, ieškodama poemos *Vėlinės* ir *Knygų* spaudinių.) Tokie neįrišti smulkūs spaudiniai buvo skaitomi kaip katekizmas (šis žodis yra įrašytas ankstesniame knygos pavadinimo variante) ir kaip maldos. Manytume, kad tokio paties turinio ir formos lietuviškos brošiūros buvo panašiai spausdinamos, platinamos ir

skaitomos, nors jų tiražai greičiausiai buvo mažesni.

Abu lietuviškus leidinėlius siejantis autorius juose nenurodytas. Tačiau, pirmą kartą paminėtas V. Biržiškos *Lietuvių bibliografijos* antroje dalyje (žr. lentelę), jis įsitvirtino lietuviškos knygos istoriografijoje. Ir, skirtingai nei dėl kitų brolių Zabičių-Nezabitauskių knygų autorystės⁷, šiandien neabejojama dėl Prancūzijoje išleistų knygielių autorių ir vertėjo asmenybių.

Siekiant atkurti lietuviškų knygielių leidybos istoriją, sudėtingiausi klausimai lieka – kada ir kokioje spaustuvėje jos buvo išspausdintos: K. Estreicheris, kuris savo lenkų bibliografijoje aprašė leidinius *de visu*, nurodo 183? metus, jį kartoja S. Balthramaitis, tačiau neaišku kuo remdamasis leidinius priskiria 1833 metų knygoms.

⁷ XIX a. pirmosios pusės lietuviškos knygos istorijoje yra nemažai atvejų, kai autorystės išaiškinimo klausimas tampa sudėtingų tyrimų dalyku. Kaip tipiškas atvejis gali būti minimos religinių raštų kūrėjų brolių Juzumų knygos. Tas pat pasakytina ir apie pirmuosius brolių Zabičių-Nezabitauskių veikalus. 1823 m. išleistame pirmajame lietuviškame veikalė apie bites *Surinkimas dasekimu par mokintus žmones ... apėy bytes* kaip autoriaus yra nurodyta *Kunigo Cypriono Juzapo Niezabitowski* pavardė [20, įrašas 822]. Tačiau kito brolio Kajetono Roko Zabičio-Nezabitauski 1842 m. gegužės 1 d. parašytas laiškas lenkų literatūros istorikui M. Wiszniewskui tai paneigia, nes čia Kajetonas Rokas, vardydamas visus kitus savo atliktus darbus, pamini, kad knygelę apie bites parašė jis pats ir tik norėdamas atsidėkoti vyresniajam broliui už suteiktą pagalbą studijuojant ir leidžiant šį veikalą antraštiniame lape nurodė jo pavardę [22, 144].

Lietuvių bibliografijos autorius V. Biržiška, remdamasis jau minėtais bibliografais, pažymi, kad A. Mickevičiaus *Litania pakielawinga. Matlda pakielawinga* buvo išspausdinta apie 1836 m., tą pačią datą pakartodamas ir po kelių dešimtmečių išleistame *Aleksandryne*, o Lamennais *I. Wedraunikas. II. Jaunas koriotojas. III. Hymn*, V. Biržiškos manymu, pasirodė 1833 m., tik *Aleksandryne* dar patikslina – apie 1833–1836 metus. Pritariant V. Biržiškos sprendimams, dabartinėje retrospektyviojoje bibliografijoje prie A. Mickevičiaus eilėraščių leidinio taip pat nurodyti 1836 metai, o prie H. F. R. de Lamennais kūrinų vertimų – 1835 metai. (Antroji data pakeista greičiausiai atsižvelgiant į K. J. Nezabitausko rankraščių parengimo datas.) Žinant šaltinius, kuriais rėmėsi visi minėti bibliografinių darbų sudarytojai, abiejų knygelių leidimo datos kelia abejonių. Pavyzdžiui, priimdamas šiandienos bibliografų nuostatas lemiančius sprendimus V. Biržiška rėmėsi K. Estreicherio įrašu prie A. Mickevičiaus leidinio *Lenkų tautos ir piligrimystės knygos (Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego) – Wyjątki po litewsku przez Ludwika Wilczynskiego drukowano na ulotnych kartkach w r. 1836*. Šis įrašas jau K. Estreicherio nebuvo paremtas jokiais išlikusiais egzemplioriais ir labai gali būti, jog kaip brošiūrėlė *Litania pakielawinga. Matlda pakielawinga* neegzistavo, juolab kad vėlesni bibliografai tokio leidinio apskritai nebemini. Nepavykus surasti naujų šaltinių, matyt, derėtų aptariamų knygelių leidimo datas sieti tik su K. J. Zabičio-Nezabitausko gyvenimo Prancūzijoje

laikotarpiu – 1833–1837 metais. Galima ir dar viena prielaida, kad sekant lenkiškosios emigracinės spaudos analogijomis abi knygelės, kurios sudaro turinio požiūriu vientisą visumą (nors ir turi savarankišką puslapių žymėjimą), galėjo būti išspausdintos tuo pačiu metu.

Spausdinimo įmonės klausimas taip pat lieka svarstytinas. Aišku, jos buvo išspausdintos Paryžiuje, kaip ir kiti emigrantų leidiniai. Čia trečiajame ketvirtajame dešimtmetyje lenkų ir lietuvių emigrantų raštai buvo spausdinami prancūzų spaustuvėse (kai kurios iš jų turėjo lenkiško ir lietuviško šrifto) pačių autorių lėšomis arba gavus institucijų paramą. Svarbiausia spaustuvė, kurioje iš pradžių buvo spausdinami visi emigrantų leidiniai, buvo A. Pinard'o įmonė, veikusi adresu Voltero krantinė 15 (15 Quai Voltaire) [13, 287]. Ji buvo puikiai apsirūpinusi lenkišku šriftu. Vėliau daugėjant lenkiškų spaudinių, ypač periodinių leidinių, ir kitos spaustuvės ėmėsi spausdinti lenkų kalba – Hektoro Bossange ir Januszkiewicziaus (Hector Bossange et Januszkiewicz) spaustuvė (prancūzas rūpinosi finansais, o lenkas – spausdinimo darbais, bendravimu su leidinių autoriais ir leidėjais bei tvarka įmonėje), Baudonino įmonė, Bourgogne ir Martinet (Bourgogne et Martinet) spaustuvė [13, 287–289]. O 1835 m. liepos 1 d. pradėjo veikti A. Jełowickio ir kompanijos įkurta Lenkų spaustuvė, knygynas ir antikvariatas (Drukarnię i Księgarnię Polską), perėmusi didesnę spaudos lenkų kalba darbų dalį [27, 1010]. Ši, o dar vėliau ir kitos spaustuvės arba knygų įmo-

nės derino knygų leidybos, spausdinimo ir prekybos verslą.

Kad *Litania pakielawinga. Malda pakielawinga* buvo išspausdintos A. Pinard'o spaustuvėje, pirmasis paskelbė A. Mickevičiaus kūrybos tyrėjas S. Pigońis [25, 20], tokios pat nuomonės laikomasi ir dabartinėje retrospektyviojoje bibliografijoje [20]. Greičiausiai taip ir būta. Kaip rodo leidinio šrifto ir iliustracijų lyginimas su kitais A. Pinard'o spaudiniais (lenkiškus ir lietuviškus Pinard'o leidinius naudodamas tipografinį metodą palygino dar J. Maeyris), knyga buvo išspausdinta tuo pačiu šrifto ir naudojant tą pačią vinjetę kaip ir A. Mickevičiaus *Lenkų tautos ir piligrimystės knygos (Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego)*, kuri pasirodė 1832 m. pabaigoje. Tačiau, paties J. Maeyrio teigimu, tai dar nėra faktas, kuris išskirtų lietuviškos brošiūrėlės spausdinimo vietą, nes daugiau kaip po dešimties metų tokia pati vinjetė buvo panaudota Maulde ir Renou (Maulde et Renou) spaudos įmonės produkcijoje. (O tai reiškia, kad ja naudojosi įvairios XIX a. trečiojo ir penktojo dešimtmečio Paryžiaus spaustuvės.)

IŠVADOS

Apibendrinant pateiktus svarstymus galima teigti, kad Paryžiuje išspausdintos brošiūros su H. F. R. de Lamennais *I. Wedrauniku. II. Jaunu koriotaju. III. Hymn* ir A. Mickevičiaus *Litania pakielawinga. Malda pa-*

kielawinga yra tipiški XIX a. ketvirtąjo dešimtmečio emigracinės spaudos pavyzdžiai. Jie praturtino lietuvių literatūrą pirmaisiais H. F. R. de Lamennais ir A. Mickevičiaus vertimais į lietuvių kalbą, o lietuviškų knygų repertuarą papildė vienais pirmųjų filosofinio pobūdžio ir aktualaus visuomeninio turinio spaudiniais. Ištraukų tekstai priskirtini prie pačių populiariausių to meto lietuvių ir lenkų emigrantų politinių, religinių, patriotinių skaitinių. Savo leidybos forma jie nesiskiria nuo nelegalios spaudos lenkiškųjų pavyzdžių, kurių anonimiškumas, mažas formatas ir apimtis padėjo spaudiniams plisti tarp emigrantų Prancūzijoje ir okupuotose buvusios Lenkijos ir Lietuvos Valstybės žemėse. Išspausdinti ant plono popieriaus, neturėdami antraštinio lapo ir būdami tokio paties formato kaip dauguma to meto maldaknygių, jie buvo skaitomi kaip maldaknygių dalis ir saugomi jų viduje kaip įdėtiniai lapai. Knygelių autorystės klausimas šiandien abejonių nekeltų, kaip ir jų spausdinimo vieta. Tačiau minėtų lietuviškų leidinių spausdinimo datos ir spaustuvės dėl duomenų stokos įvardyti negalima. K. J. Zabičio-Nezabitauskio biografijos faktai leidžia teigti, kad minėti tekstai į lietuvių kalbą galėjo būti išversti ir išleisti 1833–1837 metais. Tolesni tyrimai turėtų patikrinti hipotezę, kad abi lietuviškos brošiūrėlės buvo išspausdintos Paryžiuje vienu metu, o ne skirtingais metais, kaip iki šiol manyta.

NUORODOS

1. BASANAIVIČIUS, J. Kun. Ciprijono Nezabitauskio biografui. *Lietuvos žinios*, 1909, spalio 28 (lapkričio 10), p. 2.
2. BIRŽIŠKA, M. Žemaitis Pr. Šemeta – Ad. Mickevičiaus bičiulis (dėl Mickevičiaus laiško Šemetai). *XXVII knygos mėgėjų metraštis*, 1933, t. 1, p. 87–110.
3. BIRŽIŠKA, V. *Lietuvių bibliografija*. D. 2. 1800–1864 metai. Kaunas, 1926, įrašai 648, 683, 686, 687. (*Knygos*, nr. 7, priedas.)
4. BIRŽIŠKA, V. *Lietuvių bibliografijos antrosios dalies (1800–1864) tretieji papildymai*. Kaunas, 1939, įrašas 648.
5. BIRŽIŠKA, V. *Lietuviškų knygų istorijos bruožai*. D. 1: Senosios lietuviškos knygos. Kaunas, 1930. 32 p.
6. BIRŽIŠKA, V. Senųjų lietuviškų knygų istorija. Iš BIRŽIŠKA, V. *Knygotyros darbai L.*, Vilnius, 1998, p. 29–303.
7. ESTREICHER, K. *Bibliografia polska XIX stulecia*. Kraków, 1874, t. 2, p. 546, 613.
8. ESTREICHER, K. *Bibliografia polska XIX stulecia*. Kraków, 1876, t. 3, p. 113.
9. GABRYS, J. [J. Paršaitis]. Atrasti Paryžiuje trys svarbūs J. Nezabitauskio lietuviški manuskriptai. *Lietuva* (Čikaga), 1909, spalio 1, p. 3.
10. GABRYS, J. [J. Paršaitis]. Cipr. Juozapas Lubič-Niezabitauskis. *Tėvynė* (Bostonas), 1909, nr. 46, p. 519;
11. GABRYS, J. [J. Paršaitis]. Dėlei C. Nezabitauskio raštų. *Lietuvos žinios*, 1909, spalio 14, p. 3.
12. GABRYS, J. [J. Paršaitis]. Svarbus lietuvių literatūrai radinys. *Tėvynė* (Bostonas), 1909, nr. 45, p. 507–508.
13. GADON, L. *Emigracija polska*: pirmieji metai po upadko powstania listopadowego. Kraków, 1902, t. 3, p. 279–289.
14. JANULAITIS, A. *Lietuvos žinios*, 1909, rugsėjo 30 (spalio 13), p. 2–3.
15. JANULAITIS, A. Kiprijonas Juozas Zabitis-Nezabitauskis. *Tauta ir žodis*, 1928, kn. 5; 1930, kn. 6.
16. JANULAITIS, A. *Kiprijonas Juozas Zabitis-Nezabitauskis*. Kaunas, 1931. IV, 136 p.
17. JUCEVIČIUS, L. *Mokyti žemaičiai*. Vilnius, 1975. 266 p.
18. Kajetonas Rokas Zabitis. Iš BIRŽIŠKA, V. *Aleksandrynas*: senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos. Antrasis leidimas. D. 3: XVIII–XIX amžiai. Vilnius, 1990, p. 65–71.
19. Kiprijonas Juozas Zabitis. Iš BIRŽIŠKA, V. *Aleksandrynas*: senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos. Antrasis leidimas. D. 2: XVIII–XIX amžiai. Vilnius, 1990, p. 363–372.
20. *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A*: Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1969, t. 1, p. 287–290.
21. ŁUKASIEWICZ, J. *Mickevičius*. Iš lenkų k. vertė Algimantas Antanavičius. Vilnius, 1998. 247 p.
22. MACIŪNAS, V. Kaj. Nezabitauskio-Zabitchio laišakai. *Mūsų senovė*, 1940, t. 3, nr. 1 (10), p. 139–149.
23. MACIŪNAS, V. 1831 m. sukilimo emigrantų lietuviškieji spaudiniai. *Mūsų senovė*, 1938, t. 2, nr. 3 (8), p. 462–471.
24. MAYER, J. *Wydania ulotne „Modlitwy pielgrzymy“ i „Litanię pielgrzymyckiej“ Adama Mickiewicza*: otbitka z książki „Adam Mickiewicz: materiały Śląskiej sesji mickiewiczowskiej“. Katowice, 1958.
25. PIGOŃ, S. O księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego A. Mickiewicza. Iš *Prace historyczno-literackie*. Kraków, 1911. 194 s.
26. URBŠIENĖ, M. Medžiaga kan. Zabičio ir Vladimiro Gadono biografijoms. *XXVII knygos mėgėjų metraštis*, t. 1, p. 73–86.

27. WITKOWSKA, A. Wielka emigracja. Źródła i literatura. *Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1991, s. 1000–1011.

28. БАЛТРАМАЙТИС, С. *Список литовских и древне-прусских книг, изданных с 1553 по 1903 год*. Изд. 2-ею. Санкт-Петербург, 1904, ірашаі 300, 301.

29. КАУПУЖ, А. Некоторые дополнительные сведения о литовских деятелях культуры начала XIX века в письмах проф. русской словестности Виленского университета И. Н. Лобойко. *Literatūra*, 1963, т. 6, p. 207–222.

THE FIRST MEMORIALS OF THE EMIGRANTS' PRESS OF THE 19TH CENTURY: BOOKS BY KIPRIJONAS JUOZAPAS ZABITIS-NEZABITAUSKIS PRINTED IN PARIS

AUŠRA NAVICKIENĖ

Abstract

After the November rebellion in 1830–1831 large crowds of Lithuanian and Polish rebels who lost the fight had to look for refuge beyond the borders of ethnic territories of Lithuania and Poland, which became a possession of the Russian Empire. Therefore, commanders of the rebellion as well as many participants, nobility, politicians, artists and writers who did not receive amnesty from the Tsar emigrated to France, the Great Britain, Belgium, Switzerland, Algeria and the United States of America. About two thirds of emigrants settled down in France. Paris and its provinces were one of the main centres of emigrants' concentration where their life was most active. They issued magazines, organized political parties, generated programmes. Press became the most important instrument for fight, as well as for spiritual survival. Multilingual printing repertoire of emigrants consisted of fiction, historical and historical-literary works, but mainly of various political lines' publications. Books prepared and published by the Lithuanian emigrants made a small part of all Lithuanian publications that were printed in 1795–1864. Nevertheless, they are a part of Lithuanian press heritage because of their rarity

and content, as well as peculiarities of preparation, publication, production and distribution. The first emigrants' publications could be the following two Lithuanian brochures printed in the fourth decade of 19th century in France, i.e., excerpts from a book of the French philosopher Hugues Félicité Robertos de Lamennais *Paroles d'un croyant* (Paris, 1834) and excerpts from Adam Mickiewicz book *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* (Paris, 1832) translated into Lithuanian. Both publications consisted of some pages, arranged in small format, printed in elegant font, neatly designed and illustrated, but they had no covers, no author, no printing date and place indicated. For more than one hundred and fifty years Lithuanian and Polish researchers have been trying to open the secret of these publications, but up till now they have not agreed on when these publications were issued and printed and how to explain the peculiarities of their design.

With reference to the research of emigrants' press and to the research of the books *de visu* as well as based on other sources, the article come back again to the research of the publication history of the above mentioned Lithuanian emi-

grants' press monuments, in order to confirm or to correct the established attitudes in history of Lithuanian book as well as to add new insights. The aim of the article is to prove that brochures printed in Paris were typical examples of emigrants' press of the fourth decade of the 19th century; also to prove that publishing style of the texts of these excerpts does not differ from the examples of illegal Polish press, the anonymity, small format and volume of which facilitated its spreading among emigrants in France and in occupied territories of former Polish-Lithuanian

Commonwealth; to prove that there is no doubt in authorship of these books, as well as in place of their publication, but printing date and publisher cannot be named yet due to lack of data. The facts of the life of the author of both books allow us to state that the texts mentioned above could be translated and published in the period of 1833–1837, but the further research should verify a hypothesis that maybe both books were printed in Paris at the same time, contrary to the former view that they were printed in different years.

Įteikta 2008 m. sausio mėn.